

Téma:
Sociální stratifikace
19. 3. 2014

Přehled přednášky:

- Systémy stratifikace a základní pojmy
- Funkcionalistický pohled na nerovnost
- Konfliktualistický pohled na nerovnost
- Třídy v současných západních společnostech
- Vzdělávací systém jako součást stratifikační struktury

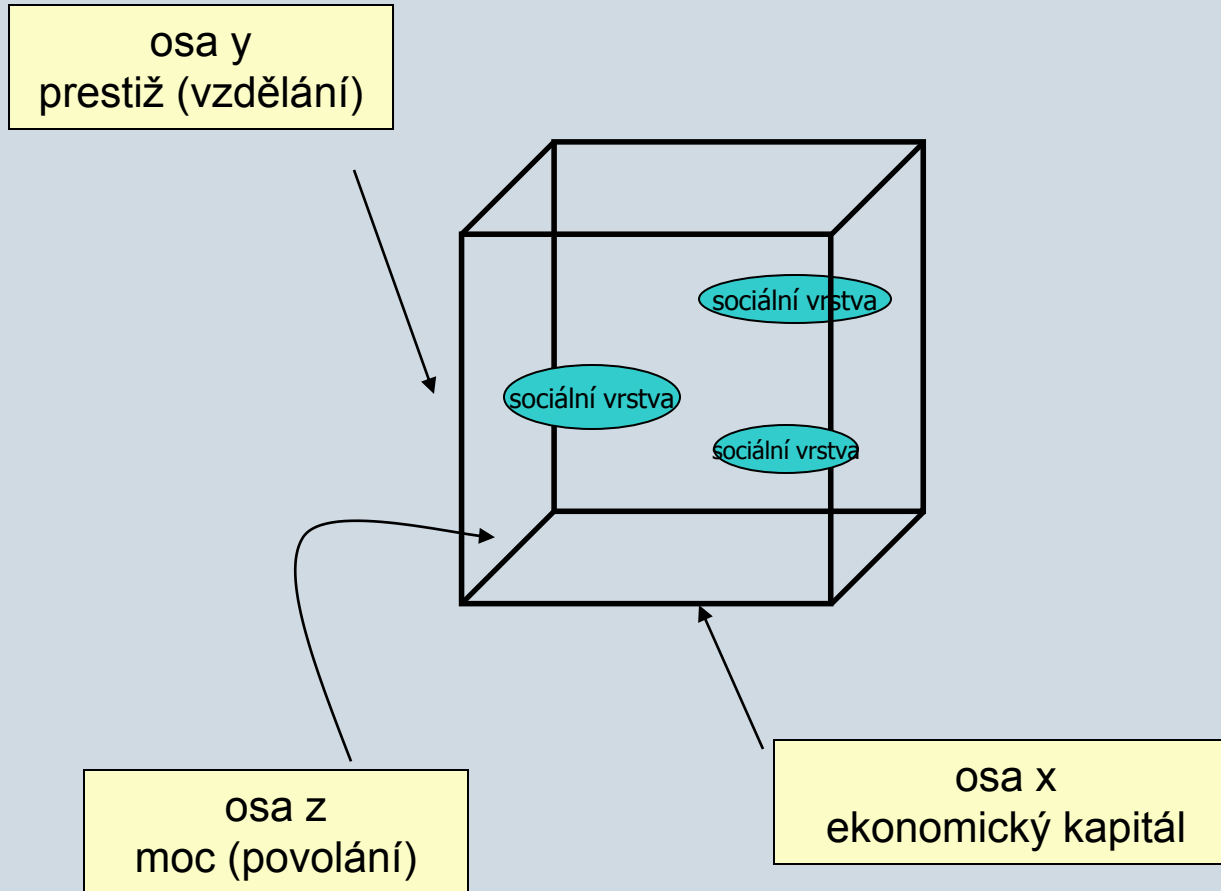
Základní pojmy

Sociální stratifikace = systém hierarchického uspořádání společnosti.

Čtyři principy:

- 1) sociální stratifikace – charakteristika společnosti, není jen pouhou reflexí individuálních rozdílů
- 2) sociální stratifikace přetrvává generace
- 3) sociální stratifikace je univerzálním jevem, který je však velmi proměnlivý
- 4) soc. stratifikace nezahrnuje pouze nerovnost, ale i přesvědčení

Lenskiho základní kritéria stratifikace

Související pojmy:

- **sociální mobilita** = změna v pozici dotyčného v rámci sociální hierarchie
 - Vertikální
 - Horizontální
 - Intergenerační
 - Intragenerační

Současné struktury společnosti

Kritérium	Typ struktury	Charakteristika skupiny
<ul style="list-style-type: none">• majetek/ výrobní prostředky	třídní struktura	třída
<ul style="list-style-type: none">• zaměstnání	sociální struktura	sociální vrstva
<ul style="list-style-type: none">• kultura, životní styl	sociokulturní struktura	kulturní skupiny
<ul style="list-style-type: none">• pohlaví	sociodemografická struktura	genderové skupiny
<ul style="list-style-type: none">• věk	sociodemografická struktura	věkové skupiny
<ul style="list-style-type: none">• etnicita/rasa*	etnická struktura	etnické skupiny

Hlavní třídy/vrstvy moderních západních společností

1) Elita (charakterizuje ji ekonomický kapitál nebo životní styl či jméno).

2) Vyšší střední třída: experti, manažeři (charakterizuje ji povolání, vzdělání, typ práce, příjem, životní styl).

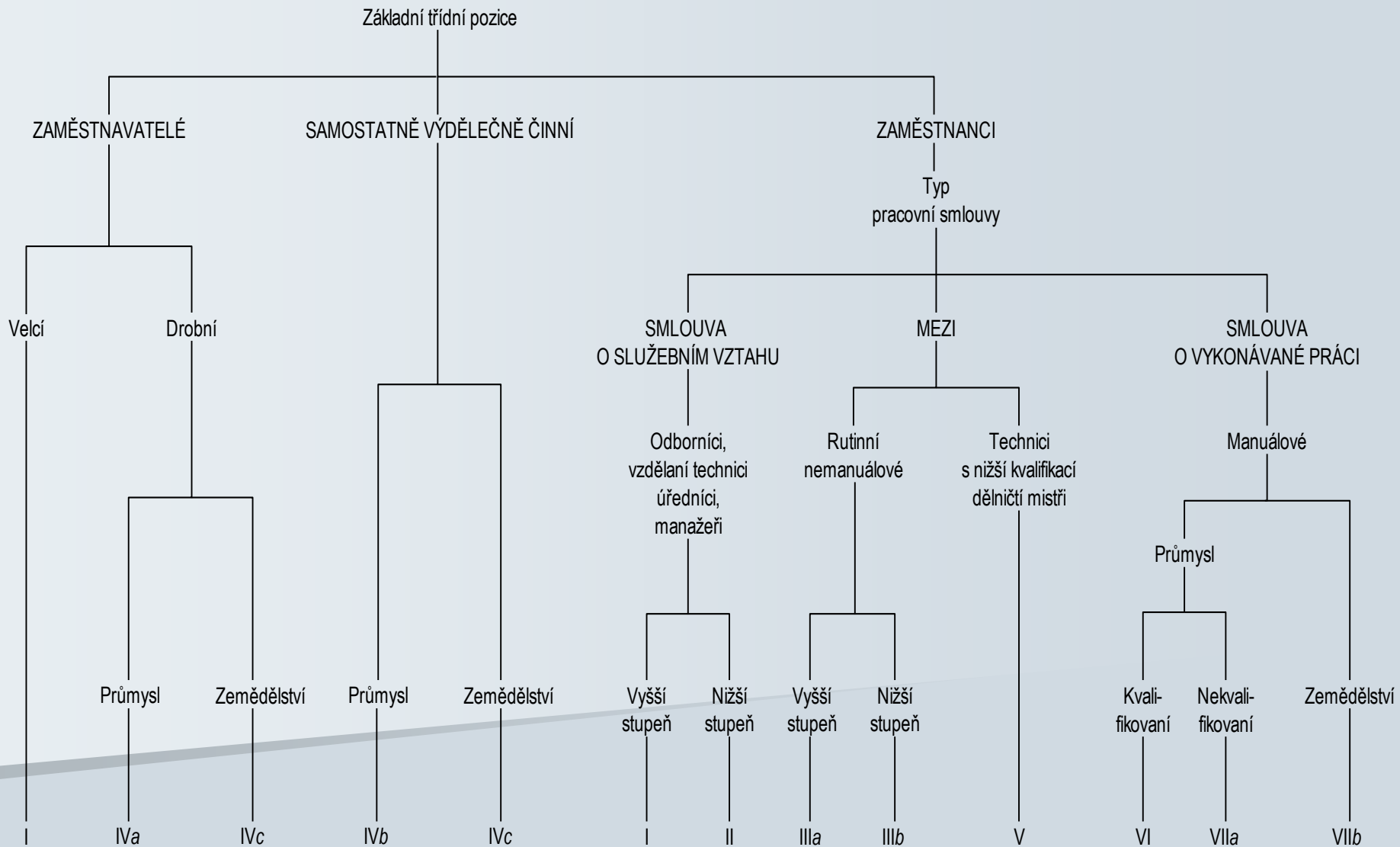
3) Nižší střední třída: technici, nižší administrativní pracovníci (charakterizuje ji povolání, vzdělání, typ práce, příjem, životní styl).

4) Dělnická aristokracie: odborná manuální práce

5) Dělníci: nekvalifikovaná nebo polokvalifikovaná manuální práce.

6) Underclass - třída deklasovaných: stojí mimo trh práce.

Třídní struktura podle pozice na trhu práce
tzv. EGP – třídní schéma

Třídní pozice	Popis	Typ pracovní smlouvy
I	Vysokoškolsky vzdělaní odborníci, vysocí státní úředníci a političtí činitelé; manažeři velkých průmyslových podniků; velkbouržoazie	Zaměstnavatelé nebo smlouva o služebním vztahu
II	Středoškolsky vzdělaní odborníci, nižší státní úředníci a političtí činitelé; vzdělaní technici; manažeři menších průmyslových podniků; nadřízení nemanuálně pracujících zaměstnanců	Smlouva o služebním vztahu
IIIa	Rutinní nemanuální zaměstnanci v administrativě a obchodu vyššího stupně; prodavači; zaměstnanci ve službách	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
IIIb	Rutinní nemanuální zaměstnanci v obchodě a službách nižšího stupně	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
IVa	Drobní vlastníci, umělci atd. se zaměstnanci	Zaměstnavatelé
IVb	Drobní vlastníci, umělci bez zaměstnanců	Samostatně výdělečně činní
IVc	Farmáři, maloročníci a ostatní samostatně výdělečně činní v primárním sektoru	Zaměstnavatelé nebo samostatně výdělečně činní
V	Polokvalifikovaní technici, dělničtí mistři a předáci	Kombinace smlouvy o služebním vztahu a smlouvy o vykonávané práci
VI	Kvalifikovaní manuální pracovníci	Smlouva o vykonávané práci
VIIa	Polokvalifikovaní nebo nekvalifikovaní manuální pracovníci mimo primární sektor	Smlouva o vykonávané práci
VIIb	Zemědělci a jiní pracovníci v primárním sektoru	Smlouva o vykonávané práci

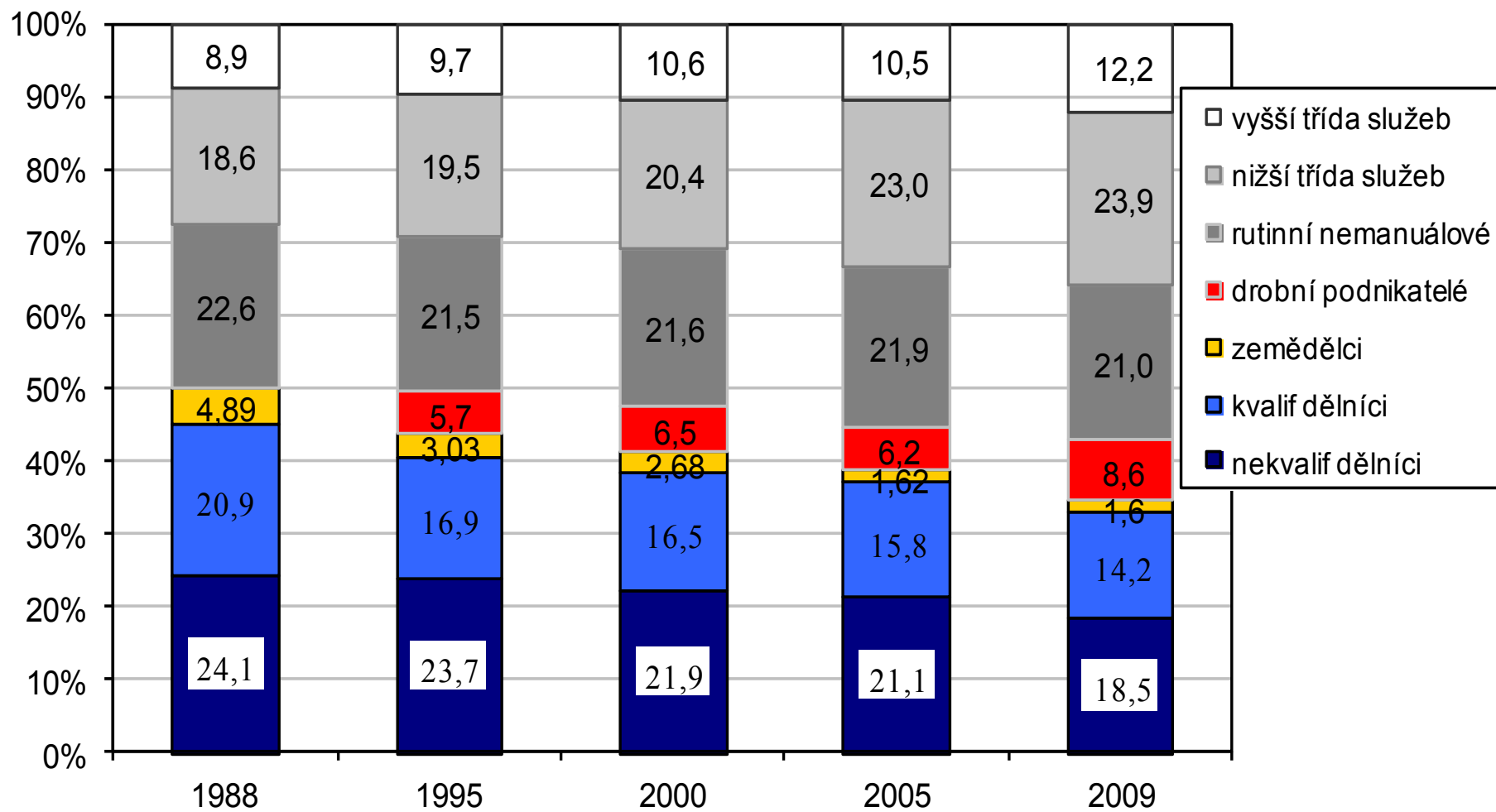
Plná verze	Verze 7 tříd		Verze 5 tříd		Verze 3 třídy
I	I+II	Třída služeb	I-III	Bílé límečky	Nemanuální pracovníci
II					
IIIa	III	Rutinní nemanuálové			
IIIb					
IVa	IVa+b	Drobní podnikatelé	IVa+b	Drobní podnikatelé	
IVb					
IVc	IVc	Zemědělci	IVc-VIIb	Zemědělci	Zemědělci
V	V+VI	Kvalifikovaní dělníci	V+VI	Kvalifikovaní dělníci	Manuální pracovníci
VI					
VIIa	VIIa	Nekvalifikovaní dělníci	VIIa	Nekvalifikovaní dělníci	
VIIb	VIIb	Zaměstnanci v zemědělství			

Pramen: Erikson, Goldthorpe, 1992.

Goldthorpovo třídící schéma	Anglie	Francie	Německo	Švédsko	Irsko	Maďarsko	USA	Austrálie	Japonsko
Třída služeb	25	21	28	24	14	15	28	27	24
Rutinní nemanuálové	9	10	5	8	9	7	11	8	16
Drobní podnikatelé	8	10	7	8	8	2	7	12	13
Zemědělci	2	11	4	5	22	1	3	7	10
Kvalifikovaní dělníci	33	24	37	30	20	31	24	27	20
Nekvalifikovaní dělníci	22	21	18	22	21	30	26	16	14
Zaměstnanci v zemědělství	2	3	1	2	7	14	1	2	3
<i>Rok sběru dat</i>	1972	1970	1976/78	1974	1973/74	1973	1973	1973/74	1975

Goldthorpovo třídní schéma	Česká republika			Slovensko			Polsko			Maďarsko		
	1983	1988	1993	1983	1988	1993	1983	1988	1993	1983	1988	1993
Třída služeb	22.5	24.9	25.9	24.4	25.9	27.6	22.6	22.4	22.3	19.5	21.1	23.8
Rutinní nemanuálové	14.2	14	14.1	14.3	14.6	14.3	15.5	16.1	16.3	11.9	12.7	14.1
Drobní podnikatelé	0.5	0.6	5.5	0.4	0.4	7.7	2.6	3.4	9.8	2.5	3.5	7.3
Zemědělci	0.3	0.2	0.7	0.3	0.4	0.6	10.6	9.6	10.6	0.7	1.1	1.5
Kvalifikovaní dělníci	24	24.3	21.8	27.5	27.8	22.6	22.8	23.5	20.4	28.9	28.3	25.8
Nekvalifikovaní dělníci	31.3	29.3	27.1	25.5	24.4	22	21.5	21.3	18.5	28.6	27.5	24
Zaměstnanci v zemědělství	7.2	6.7	4.9	7.6	6.5	5.2	4.4	3.7	2.1	7.9	5.8	3.5

Graf. Vývoj třídní struktury ČR(7 tříd EGP, roky 1988-2009)

(Anderson, Taylor 2004 : 258)

	<i>fcionalismus</i>	konfliktualismus
<i>elity</i>	ti nejtalentovanější jsou oceňovány podle toho, že přispívají k udržení sociálního řádu	ti nejmocnější reprodukují své výhody tím., že distribuují zdroje a kontrolují dominantní hodnotový systém
<i>třídní ideologie/uvědomění</i>	přesvědčení o ne/úspěchu stvrzují status těch, kteří uspěli	elity ovlivňují společen. přesvědčení tak, aby vypadala legitimně a fér
<i>sociální mobilita</i>	vzestupná mobilita čeká ty, kteří oplývají nezbytným talentem a nástroji k úspěchu	v systému existuje omezená mobilita, neboť dělnickým třídám a chudým jsou odepřeny ty samé příležitosti, které mají ostatní

Sociální nerovnosti

■ Nerovnosti životních podmínek

– Rozdílné materiální podmínky → jiné kulturní zázemí a symbolické uznání

→ Empricky: mapování nerovností souvisejících s trhem práce.

■ Nerovnosti v životních šancích

– Lidé se liší příležitostmi k získání zdrojů a privilegií (dostupnost vzdělání, práce a společenské prestiže,...).

→ Empricky: analýza sociální mobility/reprodukce.

Teorie

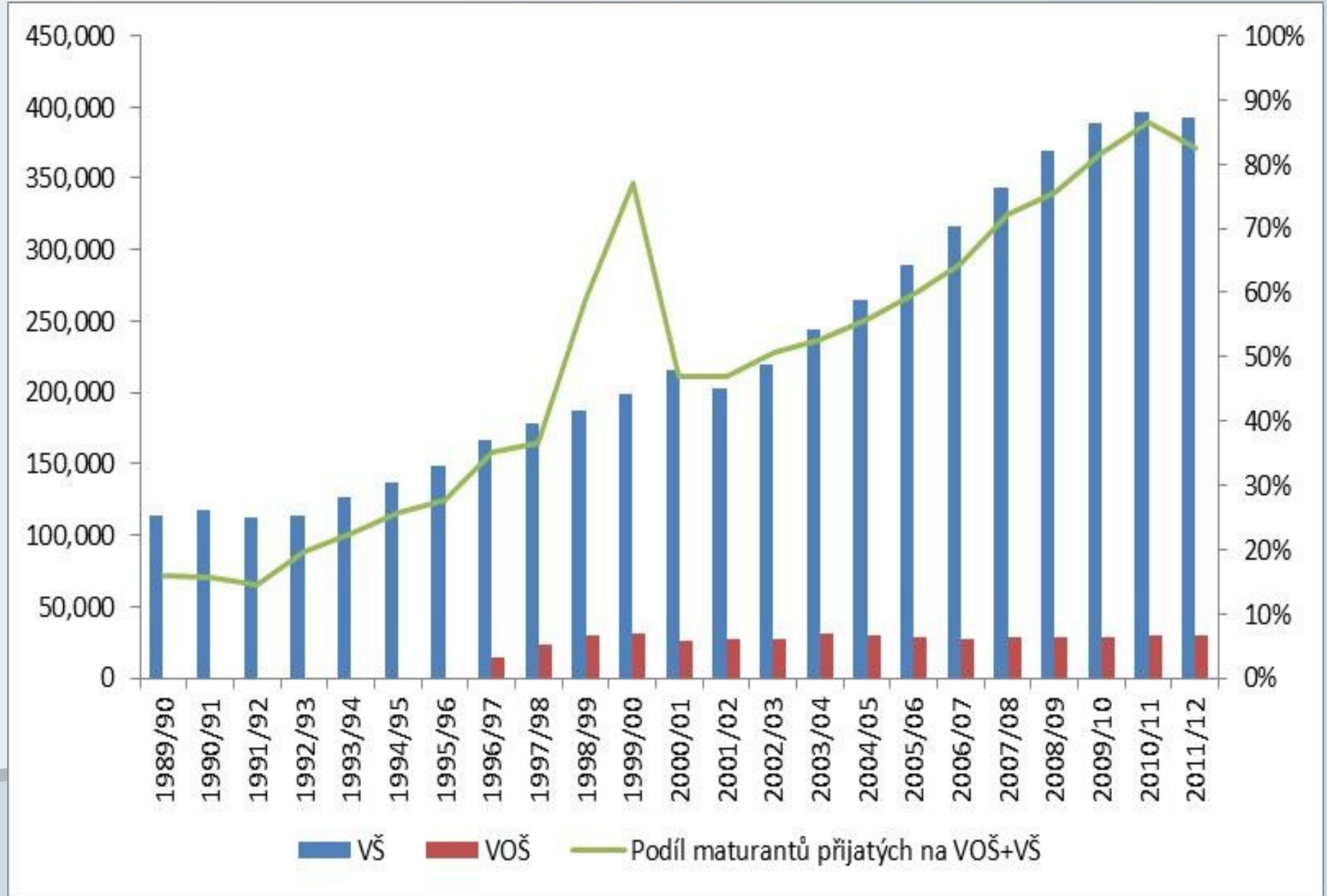
- reprodukce společnosti se dělí na *sociální a kulturní*, základem obou je nicméně vzdělanostní systém a selekce, k níž v jeho rámci dochází
- představitelé *sociální* reprodukce vidí příčiny mezigeneračního přetrvávání sociálních výhod a nevýhod v nerovné distribuci bohatství a majetku, ekonomického kapitálu (Althusser, Bowles & Gintis, Kohn)
- představitelé *kulturní* reprodukce vidí příčiny mezigeneračního přetrvávání sociálních výhod a nevýhod v rozdílném kulturním milieu jednotlivých rodin, v kulturním kapitálu (Bernstein & Heathová, Willis, MacLeod)
- Pierre Bourdieu stojí uprostřed, jsou to dvě strany jedné a té samé mince, sociální a kulturní se doplňuje

Pro odkazy týkajících se výzkumu stratifikačního systému v ČR viz:

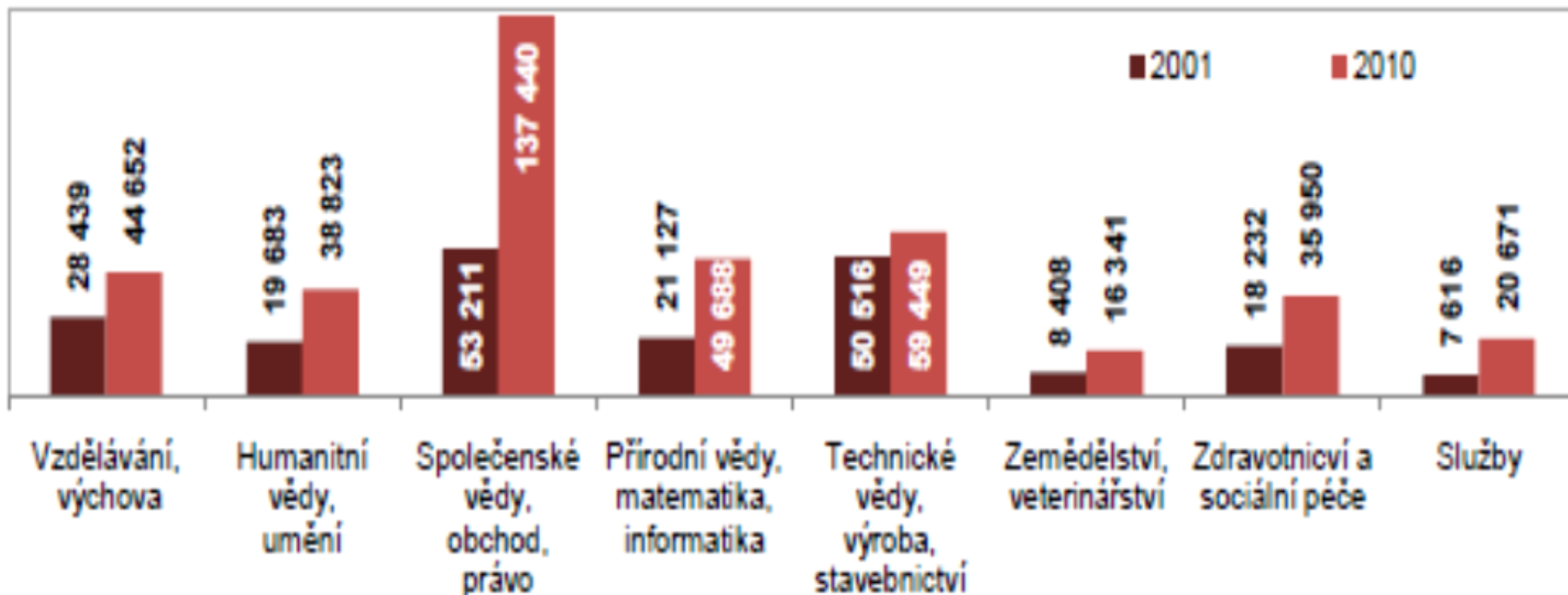
<http://www.stratif.cz/?operation=soubory-ke-stazeni>

Vzdělanostní expanze v letech 1990 až 2010 v ČR

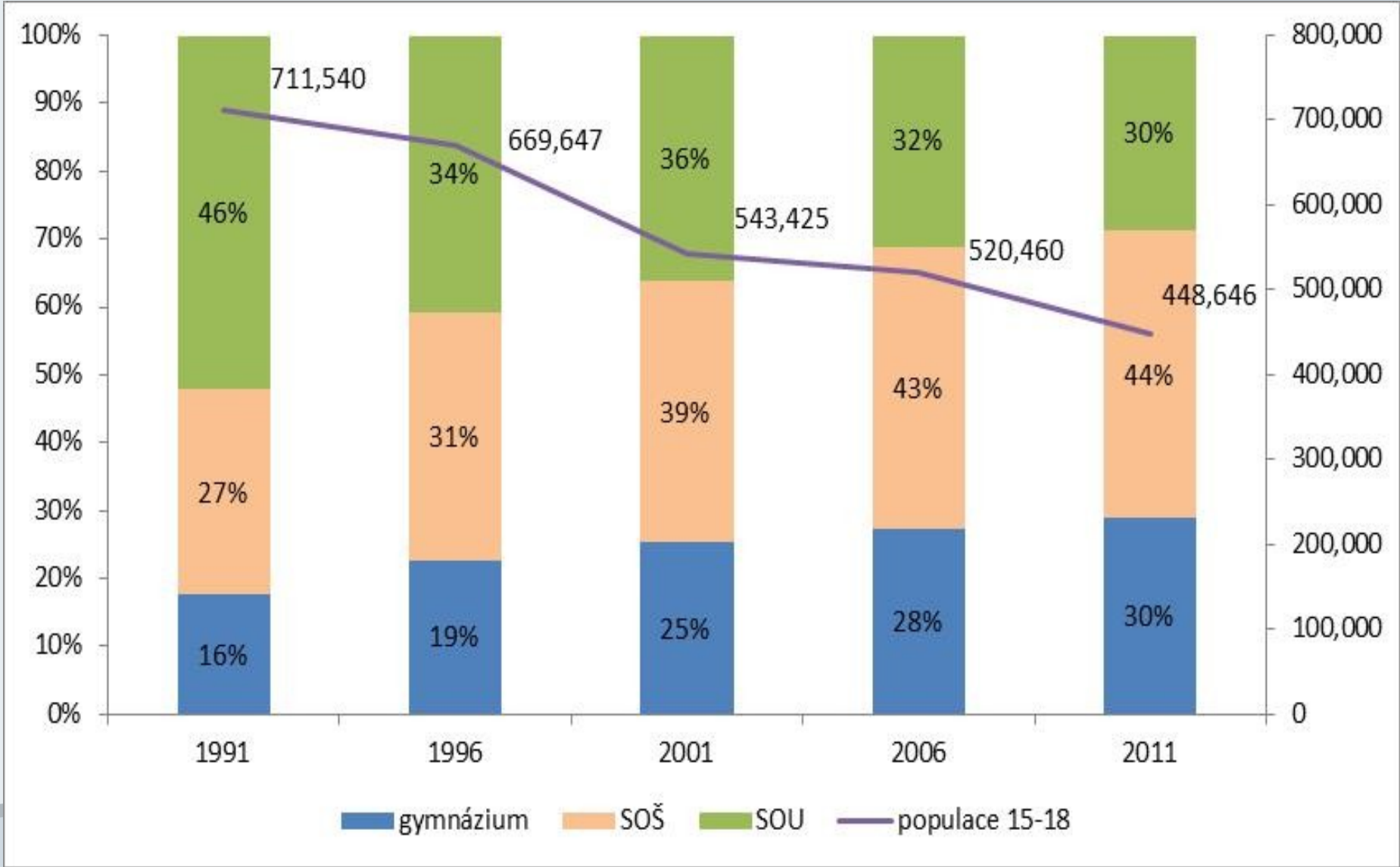
Expanze vysokoškolského vzdělávání v ČR od roku 1989

Vzdělanostní expanze podle oborů

Expanze středoškolského vzdělávání v ČR od roku 1989

Proměna vzdělanostní úrovně populace

- Expanze českého vzdělávacího systému vedla rychle k proměně vzdělanostní struktury společnosti
- v roce 1993 máme 7,81 % VŠ obyvatel (starších 18 let)
- v roce 2012 máme 15,75 % VŠ obyvatel (starších 18 let)
- zvýšil se také podíl středoškolsky vzdělaných (z 25,8 % v roce 1996 na 33,7 % v roce 2012)
- skupiny středoškoláků bez maturity a osob s nižším vzděláním postupně mizí
- feminizace vysokoškolského vzdělávání:
 - VŠ muži v populaci z 10,10 % v roce 1993 na 16,31 % v roce 2012 (tedy přibližně 1,6krát)
 - VŠ ženy z 5,7 % v roce 1993 na 15,21 % v roce 2012 (tedy přibližně 2,7krát)

Hodnotili byste expanzi
vzdělávání pozitivně
nebo negativně?

Důsledky vzdělanostní expanze - jedinec

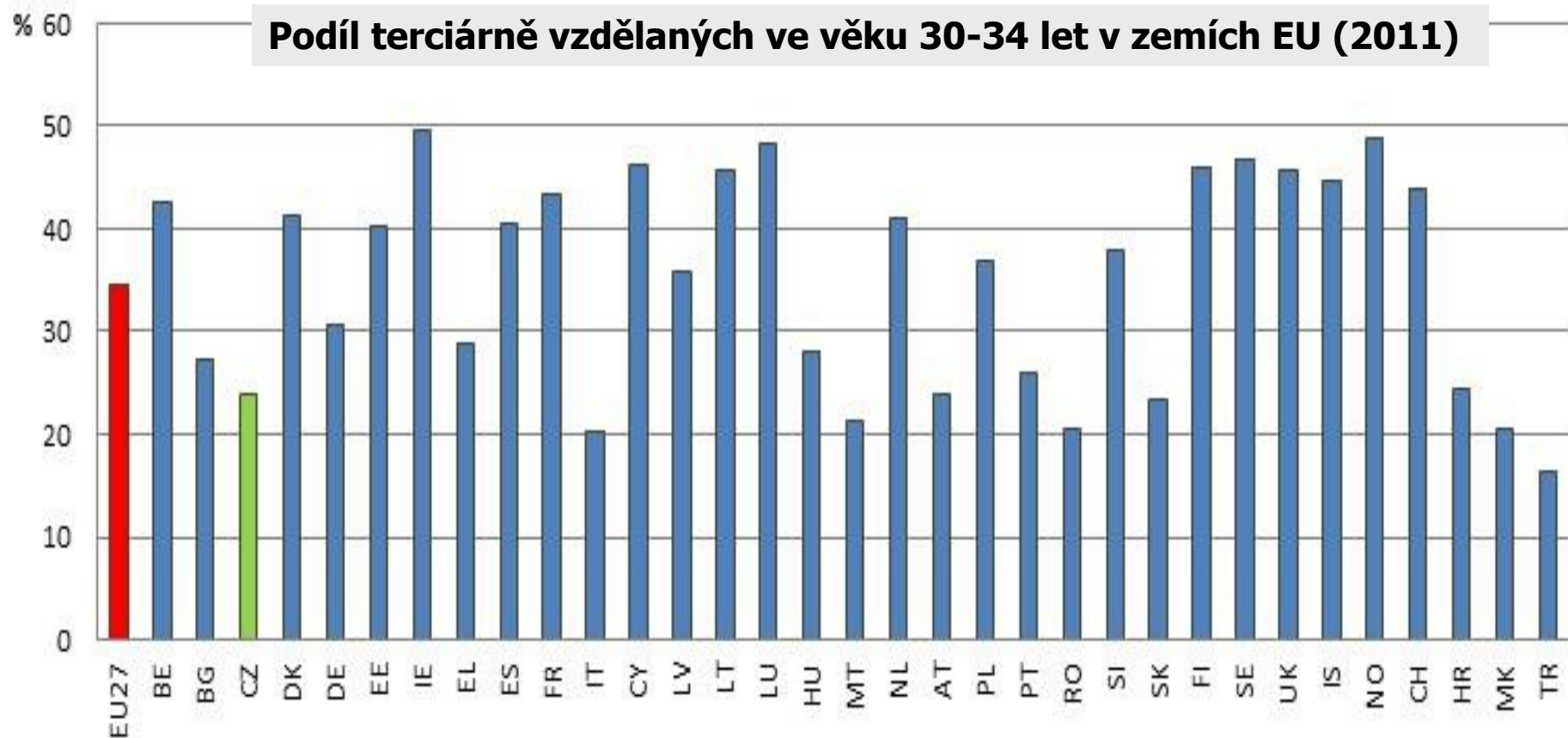
- Z hlediska jedince vzdělanostní expanze znamená:
 - inflaci diplomů (negativní)
 - nižší ekonomickou návratnost vzdělání (negativní)
 - zvýšení šancí na vzdělání pro potomky ze všech sociálních vrstev (pozitivní)
- Vzdělání se proměňuje z *pevně dané* výhody v *poziční* výhodu
 - která musí být proměněna na trhu práce
 - na trhu práce začínají hrát roli „měkkčí“ faktory jako je motivace, znalosti, osobnostní vystupování, originalita, nápady, inovace

Důsledky vzdělanostní expanze - společnost

- Z hlediska společnosti vzdělanostní expanze znamená:
 - sociální spravedlnost (každý se může dostat prostřednictvím vzdělávacího systému na prestižní pozice)
 - ekonomickou prosperitu (talentovaní a schopní lidé zajišťují ekonomickou prosperitu); PROČ?
 - snižování nezaměstnanosti (platí přímá úměra, čím vyšší vzdělání, tím nižší nezaměstnanost); PROČ?
 - politicky konzistentní společnost - PROČ?

Máme usilovat o další vzdělanostní expanzi? (1)

- Z hlediska společenského ANO
- I přes vzdělanostní expanzi v minulých letech ČR stále patří mezi země s nejnižším podílem vysokoškoláků v rámci EU

Závěry

- vzdělanostní expanze v letech 1990 až 2012 v ČR
- vzdělanostní expanze by měla v dalších letech pokračovat, alespoň do průměrné míry počtu vysokoškoláků v zemích EU
- je to pojistka české společnosti proti řadě neduhů:
 - proti rasismu, xenofobii, extremismu, nezaměstnanosti
 - přináší ekonomickou prosperitu, zvyšuje kvalitu života, snižuje množství sociálních problémů
 - nejlevnější forma sociální politiky státu
- V ČR je problém v rychlém tempu vzdělanostní expanze
 - trh práce na ni reaguje s jistým zpožděním (viz míra nezaměstnanosti čerstvých absolventů)

Otázky z četby knihy *Třídní analýza a sociální mobilita* autora T. Katrňáka:

1. Jaký je rozdíl mezi sociální a kulturní reprodukcí?
2. Co je typické pro strategii „zdola“ a „shora“? V čem se liší?
3. V čem se liší teorie reprodukce Johna Goldthorpa a Pierra Bourdieu?
4. Jaké jsou dva pohledy na roli vzdělávacího systému při vysvětlení sociální mobility/reprodukce?

Literatura

- **Katrňák, T.:** *Třídní analýza a sociální mobilita*. Brno: CDK, 2005.
- **Mareš, P., Hofírek, O. (eds.):** *Sociální reprodukce a integrace: ideály a meze*. (Zejm. kap. Sociální mobilita a stratifikace, str. 27-82.) Brno: MU 2007.
- **Keller, J.:** *Vzestup a pád středních vrstev*. Praha 2000.
- **Šanderová, J.:** *Sociální stratifikace*. Praha 2000.
- **Matějů, P., Vlachová, K. a kol.:** *Nerovnost, spravedlnost, politika*. Praha 2000.